

4. Клименко П. Цехи на Україні / П. Клименко. – К.: Видавництво ВУАН, 1929. – Т. 1. – Вип. 1. – ХС, 199, VIII с.
5. Компан О. С. Міста України в другій половині XVII ст. / О. С. Компан. – К.: Видавництво АН УРСР, 1963. – 388 с.
6. Балущок В.Г. Світ середньовіччя в обрядовості українських цехових ремісників / В.Г. Балущок. – К.: Наукова думка, 1993. – 117 с.
7. Пеняк П.С. Ремесло Київської Русі: структура і організація / П.С. Пеняк. – Ужгород, 1998. – 137 с.
8. Чернігівський історичний музей імені В.В. Тарновського (далі ЧІМ), Інв. № Ал. 619, 40 арк.
9. ЧІМ, Інв. № Ал 441, 168 арк.
10. Нестеренко О. Розвиток промисловості на Україні / О. Нестеренко. – К.: Видавництво АН УРСР, 1959. – Ч. 1. Ремесло і мануфактура. – 496 с.
11. Пажитнов К.А. Проблема ремесленных цехов в законодательстве русского абсолютизма / К.А. Пажитнов. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1952. – 212 с.
12. Добровольский П. Письменные и вещественные памятники цехового устройства в Черниговской губернии / П. Добровольский // Труды Тринадцатого археологического съезда / [под ред. гр. П.С. Уваровой]. – М., 1908. – Т. 2. – С. 74–78.
13. Ситий І. Новгород-Сіверський цех калачників (1711–1900) / І. Ситий // Сіверянський літопис. – 1996. – № 4. – С. 37–42.
14. ЧІМ, Інв. № Ал 510/14, 73 арк.
15. Ремесленное положение // Российское законодательство X – XX веков: В 9 т. / [ответственный редактор Е.И. Индова]. – М., 1987. – Т. 5. – С. 95–119.
16. Ефименко А. Южно-русские братства / А. Ефименко // Южная Русь: Очерки, исследования и заметки / А. Ефименко. – СПб.: Книгопечатня Шмидт, 1905. – Т. 1 – С. 200–309.
17. Слабченко М.Е. Организация хозяйства Украины от Хмельниччины до мировой войны / М.Е. Слабченко. – Одесса, 1922. – Ч. 1. – 208 с.
18. Ситий І. Новгород-Сіверський цех калачників (1711–1900) / І. Ситий // Сіверянський літопис. – 1996. – № 2–3. – С. 63–67.
19. ЧІМ, Інв. № Вп 1474/29, 70 арк.
20. Кобилецький М. Організація та правові засади діяльності цехів у містах України за магдебурзьким правом / М. Кобилецький // Вісник Львівського університету. – Серія юридична. – Львів, 2011. – Вип. 52. – С. 71–76.
21. ЧІМ, Інв. № Ал 366, 117 арк.
22. Книга глухівського цеху калачницького [підготовка до видання К. О. Лазаревської] // Український археографічний збірник. – К., 1926 – Т. 1. – С. 165–216.

Щербина С.В. Иерархия в ремесленных цехах Северного Левобережья во второй половине XVII – XVIII вв.

Статья посвящена внутреннему устройству и взаимоотношениям в ремесленных цехах Северного Левобережья во второй половине XVII–XVIII вв. Проанализирована иерархическая структура корпораций и обязанности их членов.

Ключевые слова: ремесленный цех, Северное Левобережье, ученик, подмастерье, мастер.

Shcherbyna S.V. Hierarchy in the handicraft guilds on the Northern Left-bank Ukraine in the second half of XVII – XVIII centuries

The article is devoted to the structure and inner relations in the handicraft guilds on the Northern Left-bank Ukraine in the second half of XVII – XVIII centuries. The hierarchical structure of the guilds, rights and duties of their members are analyzed.

Key words: handicraft guild, Northern Left-bank Ukraine, apprentice, journeyman, master.

10.03.2016 р.

УДК 94 (477):81'373/21 Батурич «16/17»

Н.А. Саєнко

ТОПОНІМІКА БАТУРИНА XVII–XVIII СТ.

У статті аналізується топоніміка Батурина XVII–XVIII ст. Місцеві назви розкривають такі важливі краєзнавчі теми, як заснування і заселення міста, його історичний і культурний розвиток. Авторка визначає походження назв вулиць і районів, їх розташування у просторі Батурина та зниклі з ужитку місцеві назви.

Ключові слова: топоніми, вулиці, Батурич, XVII–XVIII ст.

Топоніми є унікальними засобами збереження історичної пам'яті. По мірі того, як середовище існування людини обростає історичними подробицями, зростає культурне значення історичних топонімів. Топоніміка (від грецьких слів «топос» – місце та «онома» – ім'я, назва) – наука, що вивчає походження, значення та історичний розвиток географічних назв. Тому розкриття такого сюжету, як розвиток топоніміки є необхідним для розуміння цілісної картини розвитку міста, оскільки міські топоніми є віддзеркаленням суспільної свідомості, державної ідеології, етнічних та конфесійних особливостей того чи іншого міського середовища.

Топоніміка Батурич, як і багатьох інших історичних міст України, досі нелишене досліджена, але й не зібрана у повному обсязі. У той же час цей матеріал містить у собі дуже цінні дані з історії та культури міста. Географічна термінологія давня, стійка та має важливе значення для порівняльно-історичних студій. Тим більше, що протягом останнього століття топоніміка Батурич зазнавала і продовжує зазнавати значних кількісних і якісних втрат. Отже метою нашої роботи є комплексне дослідження виникнення, функціонування та зміни топонімів Батурич XVII–XVIII ст.

Як окрема тема топоніміка міста не розглядалась ні науковцями, ні краєзнавцями, хоча в публікаціях з історії Батурич вона побіжно висвітлюється. Сучасний стан розробки даного питання представлений публіцистичними краєзнавчими екскурсами [1]. Деякі мікротопоніми Батурич наведені у науково-краєзнавчому виданні С.О. Павленка «Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини» [2, с. 9]. Існує ряд історичних та лінгвістичних досліджень походження назви «Батурич» (О. Лазаревський, К. Тищенко, В. Коваленко та ін.) [3].

Назва міста не згадується в літописах. На думку В.П. Коваленка, згадка «городища Батурич» в документації королівської канцелярії Речі Посполитої майже одночасно з літописними городищами Ніжин, Бахмач та ін. дозволяє припускати, що і Батурич зберіг свою первісну назву після того, як на спустошеному монголо-татарами

городищі життя припинилося на три з половиною століття [4, с. 53]. Перша писемна згадка назви Батурин виглядає наступним чином: «Wiadomo czynię, komu o tem wiedzieć należy, iż mając rokazanie JKrcmci pełnomocnika, ażebym w Siewierszczyźnie miejsca puste, z ręku nieprzyjaciół rekuperowane, ludźmi wszelakiego stanu osadzał i na osady rozdawał, widząc tedy godnego i sposobnego do tego ur. Macieja Stachórskiego, sługę swego, dałem onemu, w powiecie Nowogródka Siewierskiego, osadztwo nad rz. Siemią, rzeczone borodyszczce Baturyn, na którem to horodyszczu ma miasto osadzać, obchodzić się z osiadającymi poćciwie, jako z ludźmi nowymi; slobody tym dają, którzyby osadzali od doby tego listu mego na lat 14; wolno im będzie gorzałki kurzyć, piwa warzyć, miodu sycić i wszelakich rzeczy i pożytków zażywać, jako miasto Nieżyn i inne slobody mają nadanie od Króla Jmci p. m. Mil. (...) Na co dla lepszej pewności i wiary ręką się swą podpisuję i pieczęć – przy której data w Nowogródku d. 15 aprilis a. D. 1625. Szczęsny Wyszel, chorążi i kapitan Nowogródka Siewierskiego» [5, с. 62–63]. У авторському перекладі це звучить так: «Відомо буде, кому про те знати слід, що, маючи розпорядження короля Речі Посполитої уповноваженого, щоб в Сіверщині місця пусті, з рук ворогів рекуперовані, людьми всілякого стану осаджував і на поселення роздавав, тож бачачи гідного і здатного до цього ур. Матея Стахорського, слуги свого, даю йому у повіті Новгородка Сіверського осадство над р. Сеймом, зване городище Батурин, на котрому має місто осаджувати, обходитися з тими, що оселяються, як з людьми новими; тим сlobоди я даю, від часу цього листа мого на 14 років; вільно їм горілки курити, пиво варити, меду ситити, всіляких речей і пожитків наживати, як місто Ніжин і інші сlobоди мають надання від Короля Р. Посполитої милості (...) На що для кращої певності і віри рукою власною я підписую і печатка – при якій дата в Новгородку 15 квітня 1625. Щасний Вишель, хорунжий і капітан Новгородка Сіверського».

Розвиток міського простору Батурина розпочався із побудовою поляками на високому місці лівобережної тераси р. Сейм дерев'яно-земляних укріплень. Під час Смоленської війни у листопаді 1632 р. Батурин був зруйнований московським військом. Після закінчення війни місто відбудоване людьми Новгород-Сіверського старости Олександра Пісочинського [6, с. 277]. У цей час міська територія охоплювала не лише власне фортецю, а й передмістя, що виникли одночасно з нею. У 1630-х рр. було споруджено другу лінію фортечних укріплень, які широким півколом замкнули три миси надзаплавної тераси. Найменший за розміром крайній південний мис і надалі залишався укріпленим осередком міста. У різних джерелах його названо замком, цитаделлю, містом (російською «город», «малый город», «верхний город»). Загальна площа міських укріплень

сягнула 26 га. До захищеної укріпленнями забудови навколо Батуринського замку джерела застосовують такі назви: місто (російською «город»), окольне місто, посад, укріплений посад, фортеця. Ще однією номенклатурною частиною міста XVII–XVIII ст. були форштадти (не захищена укріпленнями забудова). У Батурині вони звалися сlobодами.

Отже, урбаноніміка Батурина бере свій початок з осадження міста поляками у середині 1620-х рр. Первісно назви його вулиць і районів виникали стихійно, реалізуючи основну, суто утилітарну функцію імені – виокремлення об'єкта з маси подібних. Беручи до уваги всі фактори, що впливали на появу назв у цей період, слід виділити наступні принципи номінації внутрішньоміських об'єктів:

1. урбаноніми, що ґрунтуються на відіменному принципі (гончар – Гончарівка та ін.);
2. урбаноніми, в основу яких покладено найменування на честь прізвищ чи власних імен людей (відантропонімний принцип): Матей – Матіївка, Теплов – Тепловка та ін.;
3. урбаноніми, утворені за відношенням до інших географічних об'єктів (відтопонімний принцип) – вулиця Київська.

У джерелах XVII ст. згадок онімів Батурина небагато. Однією з перших згадок є відомість Присяжної книги Ніжинського полку 1654 р., датована 7 лютого 1654 р.: «... город Ботурин стоит подле реки Семи, под городам течет в реку Сем озера Поповка, окола посаду с трёх сторон к озеру зделан город земной вал, по обе стороны того валу огорожено дубовым бревенем ... да в том же городе Ботурине над озером на горе зделан двор панской, окола того двора зделана изо рву осып земная на той осыпи огорожено стоячим острогом дубовым бревенем облым» [7, с. 234]. На той час місто вже мало досить чітку планувальну структуру. Її найважливішими вузлами були ворота в системі валів, куди радіально сходилися вуличні магістралі. В номінацію цих вулиць та навколишньої забудови був покладений відтопонімний напрямковий принцип. Найпівнічніша брама мала назву Новомлинська або Сосницька, головна, південно-західна, – Київська або Ніжинська, південна – Конотопська або Митченська. «...В том городе два замка пустые, около них фолварки и стены разваленные; а меры в оных замках: в большем в длину – от Новомлинских ворот до Конотопских 233 саж., впоперек – от Киевских ворот до берега р. Сейма 184 саж.» [8, с. 121].

За межами укріплень міста розпланування було вільним і залежало від рельєфу та гідрографії місцевості. З трьох боків фортеці Батурина знаходилися форштадти – сlobоди Підзамкова, Гончарівка та Горбанівка, а на протилежному березі річки – сlobода Матіївка та Городищечко.

Слобода Підзамкова – поселення біля підніжжя мисоподібних останців лівобережної тераси Сейму (нині вул. Набережна). Назва походить від розташування слободи відносно іншого об'єкта – замку. В 1726 р. у слободі нараховувалося 19 дворів [9, с. 76–77]/

Слобода Гончарівка – поселення на південній околиці Батурина (частина сучасних вул. Гетьманської, Кодакова, Многогірного, Прокоповича та Шовковиці). Назва утворена за відіменним принципом і походить від назви професії першопоселенців – гончарів. Гончарне виробництво існувало в різних частинах цього району у XVII–XX ст. Перша згадка топоніма Гончарівка датується 1700 р. На Гончарівці знаходилася головна резиденція гетьмана І. Мазепи, садиба прилуцького полковника Д. Горленка. У 1726 р. тут було 75 дворів посполитих, а в 1767–1768 рр. – 52 господарства різних власників [10].

Слобода Горбанівка – поселення в північно-західній частині Батурина (сучасні вул. Згурського та Шкляра з провулком). Розташоване на високому мисі, утвореному краєм лівобережної тераси р. Сейм та лівим берегом рівчака. Найвірогідніше, назва поселення відантропонімна і походить від прізвища першопоселенця (Горбань). Це прізвище серед власників дворів Горбанівки фіксується у джерелах середини XVIII ст. Похідною від топоніма є поширене в Батурині прізвище Горбанівець.

До 1708 р. на території Горбанівки стояв двір генерального обозного Івана Ломиковського: «... пляц в мeste Батурине, на яком сам мешкалем, меж дворами его милости пана Семена Савича, писара теперешного войскового енерального, и небощика пана Іоанна Лысици» [11, с. 1004]. У джерелі згадано горбанівський двір генерального писаря Семена Савича, яким пізніше володіли його нащадки, та володіння Івана Лисиці – значного військового товариша, довіреного гетьмана І. Мазепи. За даними 1726 р. на Горбанівці знаходився 31 двір посполитих [9, с. 77].

Слобода Матіївка (Митяєвка, Митяювка) – поселення на правому березі р. Сейм. З 1918 р. – центр сільської ради, а до того – далеке передмістя Батурина. Назва цього населеного пункту відантропонімна, походить від власного імені Матей (Матей Стахорський – осадчий Батурина). Первісно поселення тяглося уздовж т. зв. «старого русла» Сейму, на якому знаходилися батуринські водяні млини. «Під Батурином біля млинів належна до двору Мазепи, а нині до Обмачівського хутора слобідка Матіївка, а в ній піддані мужики» [9, с. 106–108]. За цим списком у слобідці Матіївці було нараховано 89 домогосподарств посполитих.

На території сучасного села Матіївка, на надзаплавній терасі правого берега р. Сейм, яка досі зветься Городище (Городищечко), наприкінці

XVII ст. знаходився фільварок генерального обозного І. Ломиковського [11, с. 1004]. Згодом на Городищечку були володіння бунчукового товариша Петра Савича [12, арк. 566 зв.] та інших власників.

Частина мікротопонімів Батурина першої половини XVIII ст. була пов'язана з прізвищами представників козацької старшини часів І. Мазепи, які мали тут свої володіння. Це, зокрема, кілька Орликівщин (маєтності генерального писаря П. Орлика), Фридриківське (володіння командувача гетьманською артилерією Ф. Кенігсека), Нестеровщина (батуринського сотника Д. Нестеренка), Довгополощина (значного військового товариша К. Довгополого), Кухарщина (дворище кухаря І. Мазепи Павла на Буряківці), місце Бистрицького (І. Бистрицький – староста Шептаківської волості, свояк Мазепи), місце Мокієвського (К. Мокієвський – київський полковник, свояк Мазепи), місця Білозеревського і Многогішнівське (?) [8, с. 152–153], Гамаліїщина (власність близької до Мазепи родини Гамаліїв) [9, с. 111]. У другій половині XVIII ст. ці мікротопоніми вийшли з ужитку, тому локалізувати їх на сучасній мапі міста надзвичайно складно.

Часто для позначення території використовували прив'язку до місцевості. Наприклад, мікротопонім «Біля хреста» і «Проти хреста через дорогу» [9, с. 81; 8, с. 152] вказував на існування у Батурині спеціального знака. Придорожні хрести та каплиці здавна відігравали важливу роль у духовній культурі українців. Вони виконували захисну, магічну, пам'ятну функції і водночас нейтралізували негативний вплив та освячували небезпечні місця й ділянки [13].

Біля хреста мешкав довірений Мазепи, службовець генеральної канцелярії Григорій Покотило. Частина цієї місцевості відійшла для побудови гетьманського двору К. Розумовського на Київській вулиці [8, с. 199]. Про перебування хреста на околиці Батурина його мешканці з часом забули, але його існування відбилося у місцевому антропонімі: «... Левко Крестовий – пришлий з села Ксензовки, а прежде жил по приходе в Батурине на гетманском мазепинском месте, называемом Против Креста и потому он Крестовий называется» [8, с. 201].

Одним із орієнтирів у просторі Батурина з XVIII ст. і до сьогодні є масток Кочубеїв (двір, сад, парк). При виокремленні просторових об'єктів використовували особливості місцевого ландшафту та стаціонарні об'єкти: «в окопі ідучі на Гончарівку по ліву сторону» [8, с. 152], «Оболоння коло млину» [8, с. 128] та інші.

Питання номінації вулиць Батурина постало у зв'язку зі складанням так званого Румянцевського опису Малоросії (1765–1769 рр.). За інструкцією по його проведенню безіменні міські вулиці слід

було називати «по пристойності» [14, с. 62]. Тому у матеріалах подвірного облікового перепису населення Батурина (Центральний державний історичний архів України в м. Києві, ф. 57, оп. 1, спр. 55) найбільше назв вулиць відантропонімного походження, від імен та прізвищ власників дворів на цих вулицях: Скакунівка, Корніївка, Русаківка, Мелешківка, Шапарівка, Проценкова, Побожовка, Ємцьова, Лемешкова, Книшова. Вулицями названі згадані вище слободи-передмістя Матіївка з Городищечком, Підзамкова, Гончарівка та Горбанівка. Номінації Берегова, Млинова, Піскова, Загородна та Передміська утворені за відіменним принципом – за найбільш значимою ознакою чи об'єктом, що вирізняє даний топонім з ряду інших. На специфічну ознаку вулиці вказує урбанонім Крива. Топоурбанонімом була єдина вулиця – Київська [15].

Кам'яний собор Живоначальної Трійці, що знаходився у фортеці, був зруйнований під час погрому Батурина 2 листопада 1708 р. У XVIII ст. (до 1787 р.) [8, с. 232–233] у місті існувала невелика дерев'яна Троїцька церква, яка знаходилася на вулиці Русаківці «к селу Миченкам лежачой» [12, арк. 373]. До колишньої Конотопської (Митченської) брами Батуринської фортеці на передмісті прилягає сучасна вулиця Самойловича, на якій ще в середині ХХ ст. мешкали представники роду Русаків.

На плані містечка Батурин, складеному наприкінці ХІХ ст. військовими топографами Курської інженерної дистанції (Российский государственный военно-исторический архив, фонд ВУА, дело 21680), позначена Мелешківка, яка співпадає з сучасною вулицею Незалежності України. З матеріалів Румянцевського опису відомо, що між Мелешківкою і Русаківкою знаходилася невелика вулиця Шапарівка, яка є сучасним провулком Самойловича.

Із перерахованих назв вулиць і районів Батурина локалізовано такі урбаноніми:

- слобода, вулиця Гончарівка – частина сучасних вул. Гетьманської, Кодакова, Многогрішного, Прокоповича та Шовковиці;
- слобода, вулиця Горбанівка – сучасні вул. Згурського, Шкляра з провулком, частина вул. Гетьманської;
- слобода, вулиця Підзамкова – сучасна вул. Набережна;
- слобода, вулиця Матіївка – частина сучасного села Матіївка Бахмацького району;
- вулиця Городищечко – частина сучасного села Матіївка Бахмацького району;
- вулиця Київська – сучасна вул. Ющенко;
- вулиця Побожовка – сучасна вул. Соколова;
- вулиця Мелешківка – сучасна вул. Незалежності України;
- вулиця Русаківка – сучасна вул. Самойловича;

- вулиця Шапарівка – сучасний провулок Самойловича.

У XVIII ст. з'явилися мікротопоніми, названі на честь видатних осіб, що закарбували себе в історії Батурина. З розширенням забудови з'явилися нові назви. Так територія, якою володів сенатор і таємний радник Г. Теплов, стала зватися Тепловкою, а колишня садиба гетьмана І. Мазепи на Гончарівці – Мазепин городок. Навпроти Мазепино городка, через рівчак по краю тераси простягався Городок. Від назви річки Шовковиці пішла назва однойменного хутора Шовковиця (зараз вулиця Батурина).

Загалом у дорадянський період історії Батурина в його урбаноніміці домінували відіменні, відантропонімні та відтопонімні назви.

Після 1919 р. панівними стали декларативні, громадські і антропонімічні назви, які відзначалися крайньою політизацією. Як правило, вони не мали прямого відношення до історії ні вулиць, ні міста, ні регіону. Найбільше назв було дано на честь політичних та військових діячів більшовицької держави: вулиці Леніна, Петровського, Чкалова, Кірова тощо. Вони потіснили практично всі місцеві оніми, знівелювавши у топоніміці міста його історію, культуру, особливості природного середовища, зробили схожим на сотні інших міст Радянського Союзу.

Сучасне топонімічне середовище Батурина формувалося у 1990–2000 роках. Переважна частина назв вулиць дана на честь батуринських гетьманів, видатних уродженців та людей, що закарбували себе в історії міста. Деякі історичні мікротопоніми ХVII–ХVIII ст. досі побутують у неофіційній лексиці місцевого населення.

Посилання

1. Батуринська старина: збірник статей Віктора Бондаренка / [упорядкування Ю.А. Блажко, Л.Г. Кіяшко]; Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця». – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2011. – 168 с.; Батурин: історія в пам'ятках: Путівник Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» / Реброва Н.Б. [та ін.]. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2012. – 112 с.; Путівник. Батурин / Реброва Н.Б. [та ін.]. – К.: Богдана, 2014. – 104 с.
2. Павленко С.О. Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини. – Чернігів: ПАТ «ПВК «Десна», 2013. – 600 с.
3. Лазаревський О.М. Описаніє старої Малороссіи: Матеріали для історії заселенія, землевладенія и управління. Польк Нежинскій / О.М. Лазаревскій. – Т. 2. – К.: Тип. К.Н. Милевського, 1888–1902. – С. 252–254; Тищенко К.М. Про походження назви Батурина / К.М. Тищенко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 295-ї річниці з дня смерті гетьмана України Івана Мазепи та 10-річчя заповідника «Гетьманська столиця». – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф». – С. 174–179; Коваленко В.П., Ситий Ю.М. Батурин, відкритий археологами (Частина І) // Батуринська старовина: Зб. наукових праць, присвяч. 300-літтю Батуринської трагедії / [упоряд. В. Коваленко]. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2008. – С. 118–119.
4. Древняя Русь в средневековом мире: энциклопедия

/ Институт всеобщей истории РАН; Под общей ред. Е.А. Мельниковой, В.Я. Петрухина. – М.: Ладомир, 2014. – 992 с.

5. Jablonowski A. Gospodarka polska na Zadnieprzu siewierskim / A. Jablonowski // Przegląd Historyczny. – 1915. – Т. XIX. – Zesz. 1. – S. 45–63.

6. Кулаковський П.М. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648) / П.М. Кулаковський. – К.: Темпора, 2006. – 496 с.: 2 іл.

7. Присяжні книги 1654 р. Білоцерківський та Ніжинський полки / [упоряд. о. Ю. Мищик, Л. Кравець]. – К., 2003 – 349 с.

8. Батурич: сторінки історії: Збірник документів і матеріалів / Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка та ін.; Редколегія: Коваленко О.Б. та ін. – Вид. 2-ге, доповнене. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2012. – 882 с., 30 іл.

9. Мазепина книга / [упорядкування та вступна стаття І. Ситого]. – Чернігів, 2005. – 524 с.

10. Саєнко Н.А. Батуричська Гончарівка у XVIII ст. / Н.А. Саєнко // Сіверянський літопис. – 2015. – № 6. – С. 42–49.

11. Духовний заповіт генерального обозного І. Ломиковського: Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упоряд.: С.О. Павленко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 1144 с.

12. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (ЦДАК), ф. 57, оп. 1, спр. 55, 1034 арк.

13. Ігнатенко І., Нагорнюк О. Придорожні хрести Полісся: функції, семантика та символіка // Народознавчі зошити: Інститут народознавства НАН України. – Львів, 2013. – № 1(109). – С. 99–104.

14. Волошин Ю.В. «Для точного исчисления и сведения всего малороссийского народа»: проведення Румянцевського опису в полковому місті Полтаві (1765–1766 рр.) / Ю.В. Волошин // Краєзнавство. – 2011. – № 1. – С. 57–71.

15. Саєнко Н.А. Київська вулиця Батурич у XVIII ст. / Н.А. Саєнко // Сіверщина в історії України: Збірник наукових праць. Випуск 8. – Київ – Глухів, 2015. – С. 157–160.

Саєнко Н.А. Топонимика Батурич XVII–XVIII в.

В статті аналізується топонимика Батурич XVII–XVIII в. Местные названия раскрывают такие важные краеведческие темы, как основание и заселение города, его историческое и культурное развитие. Автор определяет происхождение названий улиц и районов, их расположение в пространстве Батурич и исчезнувшие из употребления местные названия.

Ключевые слова: топонимы, улицы, Батурич, XVII–XVIII в.

Saenko N.A. Toponymy of Baturyn in the XVII–XVIII th centuries

In the article the place names of Baturyn in the XVII–XVIII th are investigated. Local names reveal the establishment and the magnification, historical and cultural development of the city. The author defines the origin of the names and the location of the streets, districts, their location in the area of Baturyn and forgotten names of local places.

Key words: place names, street, Baturyn, XVII–XVIII century.

01.03.2016 р.

УДК 94(477.5)663.5 «16/17»

М.М. Хармак

ВИНОКУРНИЙ ПРОМИСЕЛ БАТУРИЧА XVII–XVIII СТ.

У статті розглядається винокурний промисел батуричців. Автор розкриває економічні аспекти діяльності майстрів винокурної справи, відтворює специфіку їх роботи.

Ключові слова: Батурич, ремесло, винокурня.

Темі винокуріння в історичній науці приділяли увагу історики та етнологи минулих століть, вона ж залишається предметом дослідження для вчених й сьогодні. Дослідження винокурного промислу на Лівобережжі були започатковані у XIX ст. О. Лазаревським [12], О. Шафонським [7] та М. Тищенком [10]. На початку XX ст. з'явилися праці дослідників В. Барвінського [14], В. Борисенка [8] та Т. Дегтяр [9], в яких так чи інакше приділялась увага винокурінню. Серед сучасних науковців заслуговують на увагу роботи В. Похльобкіна [1], О. Пивоваренко [3] та В. Утвенка [11].

В даній роботі зроблена спроба дослідити історію винокурної галузі Батурич у XVII–XVIII ст., окреслено загальні тенденції розвитку винокуріння, встановлено специфіку виробництва.

Як промисел, винокуріння в Україні має дуже давню історію. Першопочатки винокурного виробництва сягають кінця XV століття, причому воно з'являється як додатковий промисел в звичайних селянських господарствах. Великі врожаї зерна та обмеженість ринків збуту неминуче призводили до його надлишків. Проблему ефективного використання збіжжя вирішувало саме винокуріння [1, с. 31].

На другу половину XVII ст. винокуріння зосереджується переважно у містах та містечках. Ймовірно глибоке коріння воно мало й у батуричців, адже розвитку даного промислу сприяла наявність місцевої сировинної бази (зерна) та значних лісових масивів як джерела палива. За даними перепису населення 1666 р. у містечку було зареєстровано 72 двори, що займалися землеробством [2, с. 70]. А виходячи з того, що козацькі господарства під час перепису не було враховано, кількість виробників зерна в місті була значно більшою. Проте перші згадки про заняття батуричців винокурінням фіксуємо тільки у ревізських книгах Ніжинського полку за 1723 р.: «винокуров 13 дворів» [2, с. 116]. Відсутність інформації про винокурів у Батуричі більш раннього періоду може бути пов'язана з втратою більшості документів при знищенні міста московськими військами, а також з тим, що даний промисел часто був кустарним, лише додатковим зайняттям для селян, міщан та козаків. Як стверджує дослідниця О. Пивоваренко, до середини XVII ст. винокурінням займалися переважно власники млинів та вже згадуваний соціальний прошарок